

فرقه دمکرات به روایت اسناد

• نرگس حسینی نسب
دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی

■ پیدایش فرقه دمکرات آذربایجان

■ منبزه صدری، رحیم نیکبخت

■ ناشر موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۴۶۷ صفحه،

۱۳۸۶

کتاب با پیشگفتار آغاز و در دو بخش تدوین شده است. بخش اول با عنوان مدخل پژوهشی در پنج فصل تنظیم شده است.

در فصل اول - از جنگ‌های ایران و روس تا جنگ جهانی دوم - با گذری اجمالی و مختصر ابتدا به وقوع جنگ‌های بین ایران و روسیه اشاره و سپس با ذکر انقلاب اکتبر روسیه سعی شده است به رواج کمونیسم در ایران به ویژه آذربایجان که همراه با بازگشت مهاجران ایرانی از روسیه و حمایت پارتیزان‌ها از جانب شوروی بود، پرداخته شود.

در فصل دوم با عنوان بسترسازی‌ها، تلاش‌های شوروی و برخی از چهره‌های ترک برای نهادینه کردن تفکرات و مبانی ایدئولوژیک کمونیستی و نیز زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی مورد بررسی قرار گرفته است. در این فصل مباحثی همچون تأسیس انجمن فرهنگی ایران و شوروی، فعالیت‌های فرهنگی، ترویج ترکی قفقازی، جنوب حسرتی و قره باغی شکسته سی، مطرح شده است.

فصل سوم کتاب به حزب توده آذربایجان اختصاص یافته و نویسنده اهتمام کرده که از یک طرف پیوندها و روابط بین حزب توده و فرقه دموکرات آذربایجان را نشان دهد و از سوی دیگر رابطه هر دوی آنها را بر اساس اسناد و مدارک با شوروی، اشاره کند.

در فصل چهارم ظهور فرقه دموکرات و نحوه شکل‌گیری، تأسیس و اقدامات این فرقه بر اساس مستندات، مد نظر قرار گرفته است.

در این فصل ابتدا به تصمیم استالین نسبت به تأسیس این فرقه اشاره شده و طبق اسناد محرمانه در کتاب جمیل حسنی، کارهای مقدماتی اعلام موجودیت و اسکات و ارباب شاهسون‌ها و نیز تسلیح فرقه و نهایتاً سقوط آن، مورد توجه قرار گرفته است.

فصل آخر این بخش، به مقاومت‌های مردمی در مقابل فرقه دموکرات از جهت همخوانی نداشتن با مبانی اعتقادی مردم، اختصاص دارد.

در بخش دوم که اختصاص به اسناد دارد، ابتدا فهرست موضوعی اسناد به صورت منظم تدوین شده و سپس متن اسناد هم به صورت تفصیلی استناد شده است.

نویسنده در ادامه در نُه پیوست مستندات تاریخی را به صورت

ذکر می‌شود که البته بیان پیشگفتار الزامی نیست اما آنچه که اصولاً باید مورد توجه واقع شود مقدمه است؛ لذا در این پژوهش که به صورت کتاب درآمده است شایسته بود مورد توجه قرار گیرد. در واقع جای طرح و بیان مسأله، ضرورت تحقیق، اهداف تحقیق، پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق، روش تحقیق، پیشینه پژوهش و تقسیم مطالب در مقدمه است نه در پیشگفتار؛ اگر چه مؤلف در پیشگفتار هم به تمامی این موارد اشاره نکرده است و هدف ارائه اطلاعات اولیه از موضوع به طور واضح تبیین نشده است.

از قول کانت نقل شده است که برای انجام هر تحقیق توجه به نکات ذیل ضروری است:

- هیچ چیز را در ابتدا نباید حقیقی بدانیم مگر آنکه آن را دقیقاً بررسی کرده و به طور روشن و متمایز فهمیده باشیم.
- تجزیه و ترکیب موضوع.
- کاملاً باید دقت کرد تا هیچ یک از اجزاء حتی کم اهمیت‌ترین

آنها از نظر دور نشده باشد؛ که این عمل را بر شماری می‌نامند. اما در این اثر این موارد چندان رعایت نشده و ظاهراً مؤلف ابتدا کتاب را بر اساس اسناد تألیف کرده و سپس در نهایت، پیشگفتار را نوشته است چرا که اولاً به جای طرح سؤال، با بیان عباراتی از قبیل تحمیلی بودن، جایگاه مردمی نداشتن و وابستگی به شوروی؛ در پی بیان حقیقت مورد نظر خود به خواننده است و ثانیاً نویسنده در همان پیشگفتار به نتیجه پژوهش اشاره کرده است که این روش امروزه در کارهای تحقیقی و پژوهشی بزرگ چه در داخل کشور و چه در کشورهای صاحب سبک، چندان رایج نیست بلکه بهتر است با دیدی کاملاً غیر جانب‌دارانه،

مستدل ارائه و در نهایت فهرست منابع، تصاویر و فهرست اعلام که از موارد اساسی در یک تحقیق و پژوهش مفید تاریخی، با استناد به اسناد است؛ مورد عنایت قرار داده است.

نقد و نظر

تحقیق و پژوهش همواره در میان جوامع، جایگاه بس والا داشته و رمز پیشرفت و ترقی ملل گوناگون به شمار می‌رود. به واقع جامعه‌ای که راه تحقیق در آن مسدود است و یا امکانات پژوهش در آن وجود نداشته باشد جامعه‌ای پویا و فعال نیست و مسلماً در عرصه‌های جهانی به درجات پایین‌تر تنزل خواهد کرد و چه بسا از صحنه هم حذف شود.

اگر معنای ماهوی تحقیق را یک عمل منظم که در نتیجه آن پاسخ‌هایی مناسب برای سؤال‌های مورد نظر و مطرح شده در موضوع تحقیق بدانیم این اثر تا حدی مناسب، آن را مد نظر قرار داده است اما به هر حال در کنار اینکه پژوهش ارزنده‌ای صورت گرفته باید به ایراداتی هم که در آن وجود دارد اشاره شود.

همان‌طور که مبین است، هر تحقیق دارای سه رکن اساسی عنوان، محتوی و نتیجه است و هر کدام از این سه رکن می‌تواند دارای بخش‌های فرعی دیگر بوده و همچنین فروع دیگری نیز ممکن است به آرایش آن کمک کند؛ منجمله پیشگفتار، فهرست مطالب، مندرجات، مقدمه یا دیباچه، متن، فهرست اعلام یا نمایه، پی‌نوشت‌ها، ضمیمه و فهرست منابع از جمله این بخش‌هاست که معمولاً اگر تحقیق و پژوهش در قالب کتاب ارائه شود مقرر می‌شوند.

در پیشگفتار که از جمله صفحات آغازین تحقیق است، طرح موضوع و معرفی همکاران و یا مؤسسات و اشخاص حمایت‌کننده و تقدیر از آنان

جمعی از سران فرقه‌ی دموکرات در لباس ارتش سرخ شوروی

فصل سوم کتاب به حزب توده آذربایجان اختصاص یافته و نویسندگان سعی کرده است از یک طرف پیوندها و روابط بین حزب توده و فرقه دموکرات آذربایجان را نشان دهد و از سوی دیگر به رابطه‌ی هر دوی آنها با شوروی و بر اساس اسناد و مدارک، اشاره کند

فرقه دمکرات

اما ایراد اصلی مربوط به اهداف تحقیق است چرا که صرف نظر از نیاز انسان به دانستن و رفع حوائج خود که از جمله اهداف کلی و کلان است، می‌توان برای تحقیق و پژوهش موارد دیگری را در آن حیطه گنجانده. به عبارت دیگر اهداف اولیه و ثانویه می‌تواند بر تحقیق بازگردد؛ هر چند ممکن است در یک پژوهش تمام این اهداف منظور بوده و ممکن است که تنها یک یا چند نوع از آن، مد نظر باشد اما با توجه به ویژگی‌های فوق شاید بتوان گفت که هر تحقیق و پژوهشی باید در درجه اول سؤال یا سؤالات اساسی مطروحه در مقدمه را در محتوا تبیین کند و در درجه دوم نتیجه مشخص و معینی را ارائه کند؛ که به نظر می‌رسد مؤلف در این امر چندان نتوانسته حق مطلب را ادا کند. البته شایان ذکر است اگر اسناد مورد استفاده هم جامع‌تر و کامل‌تر بود شاید این اشکال کمتر نمایان می‌شد؛ و چه بهتر بود نویسندگان علاوه بر اسناد و کتاب‌های مذکور به آثار و اسناد خود فرقه دموکرات و اعضای عالی رتبه آن من جمله جعفر پیشه‌وری اشاره می‌کرد. (اگر چه به اثر حسنی استناد شده اما کافی نیست).

در نهایت لازم به ذکر است که معمولاً در پایان متن، نتیجه‌گیری محقق تابع استدلال‌های قوی و با توجه به بحث‌های انجام شده در فصول قبلی انجام می‌پذیرد که متأسفانه در این اثر به این امر مهم توجهی نشده است.

منابع مورد استفاده:

۱. نادری عزت الله، سیف نراقی مریم، روش‌های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی، دفتر تحقیقات و انتشارات، تهران، چ سوم، ۱۳۷۵، ص ۳۶.
۲. خواجه نوری عباسقلی، روش تحقیق، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۲، ص ۶۰.
۳. محمودی جلیل سعیدی ناصر، نخستین اتحادیه‌های کارگری در ایران (شوق یک خیزش بلند)، تهران، نشر قطره، چ اول، ۱۳۸۱، ص ۱۱۷-۱۱۶.
۴. لاجوردی حبیب، اتحادیه‌های کارگری و خود کامگی در ایران، ترجمه ضیا، صدقی، تهران، نشر نور، چ اول، ۱۳۶۹، ص ۳.
۵. سیف علی اکبر، روش تهیه پژوهش نامه، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی رودهن، چ اول، ۱۳۷۵، صص ۳۲ و ۳۱.

نتیجه در پایان تحقیق ارائه شود تا خواننده نیز فرصت ارزیابی داشته باشد. نکته قابل ذکر دیگر اینکه خوب بود که نویسندگان معانی واژه‌های فرقه، غائله و حزب را تبیین می‌کرد تا در محتوا، خواننده‌ی نا آشنا به تفاوت‌های حقوقی و سیاسی این الفاظ، به لحاظ معنای ذهنی آگاهی کامل داشته باشد.

اما در خصوص محتوا اگر چه تجزیه موضوع تا حدودی به صورت مناسبی صورت پذیرفته اما باز با توجه به اینکه نویسندگان از شیوه فرانسوی جهت تقسیم مطالب استفاده کرده (بخش - فصل)، می‌توانست برای تحقق این مورد جهت نظم و تفهیم راحت‌تر مطالب به خواننده، از میحث، گفتار و بند هم بهره برد و در واقع شاید به نحوی همین عدم توجه چندان به تجزیه موضوع باعث شده است که عمل برشماری هم با ایراد مواجه شود و در نهایت هم نتواند به ترکیب مناسب آنچه تجزیه کرده است، برسد.

علاوه بر آنچه ذکر شد در فصل اول، عنوان با محتوا چندان همخوانی ندارد؛ از یک طرف عنوان بسیار کلی و گسترده است در حالی که مطالب ارائه شده بسیار مختصر است و از سوی دیگر به لحاظ ماهوی هم نویسندگان بیشتر سعی در اثبات تلاش‌های روسیه برای تزریق ایده کمونیست در آذربایجان است.

در فصل سوم مؤلف بدون استناد به مدرک خاصی پیشینه شوروی‌گرایی در ایران را به تشکیل حزب کمونیست ایران می‌داند، در حالی که با عنایت به کتاب‌ها و اسناد معتبر، گرایش به روسیه به واسطه گرایش‌ها و کارگری به سال‌ها قبل باز می‌گردد. (شکل‌گیری اتحادیه‌های کارگری در رشت، انزلی، مشهد، تبریز و تهران).

اشکال عمده‌ی دیگر وارد بر این اثر، اختصاص سه فصل ابتدایی به مقدمات بحث و پرداختن به اصل موضوع و محتوای مرتبط در فصل چهارم است؛ این در حالی است که امروزه تنها فصل اول را به مباحث مقدماتی اختصاص می‌دهند.

در فصل چهارم در همان ابتدای مبحث عنوان «پرده آخر» از جانب نویسندگان به کار رفته است که در نوشتار امروز به ویژه یک کار تحقیقی آکادمیک استعمال نمی‌شود و به لحاظ صوری قابل ایراد است.